

УДК 378.091.33+61:378.046.4
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/90-1-42>

Наталія ДУБ,
orcid.org/0000-0001-6193-9407
кандидат наук з державного управління, доцент,
декан факультету № 2
Комунального закладу вищої освіти Львівської обласної ради
«Львівська медична академія імені Андрея Крупинського»
(Львів, Україна) oak_an@ukr.net

ПЕДАГОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ В МЕДИЧНИХ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті узагальнено сучасні педагогічні підходи до організації навчання студентів з інвалідністю в медичних закладах вищої освіти. Інклюзивна освіта передбачає створення спеціально організованого освітнього середовища, яке забезпечує рівноправну участь студентів з особливими освітніми потребами та нормотипових студентів у навчальному процесі. З'ясовано, що в умовах медичних університетів застосовуються такі педагогічні підходи, як компетентнісний, особистісно-орієнтований, психолого-педагогічний супровід, а також адаптація навчальних програм до індивідуальних потреб здобувачів освіти. Встановлено, що ключовими стратегіями організації інклюзивного освітнього простору є створення безбар'єрного фізичного середовища, адаптація навчальних матеріалів і методик, впровадження індивідуальних освітніх маршрутів, забезпечення соціальної та комунікативної підтримки студентів з інвалідністю, а також формування компетентностей викладачів для ефективної роботи в інклюзивних групах. Узагальнено, що реалізація цих підходів потребує комплексного поєднання теоретичної підготовки, практичних навичок і координації всіх учасників освітнього процесу. З'ясовано, що ефективне впровадження інклюзії сприяє не лише професійному становленню студентів з інвалідністю, а й розвитку цілісного, гуманістично орієнтованого освітнього середовища у закладі вищої медичної освіти. Важливим підходом в організації навчання студентів з ООП в медичних освітніх закладах виступає адаптація до умов середовища вишу. Організаційна та методична діяльність в цьому напрямі зводиться до процесу побудови відносно стійких рівноважних відносин між собою, іншими людьми і світом в цілому у свідомості студентів з інвалідністю. Її основою є спеціально організований процес – психолого-педагогічний супровід особистості з ООП. Впровадження зазначених педагогічних підходів і стратегій сприяє формуванню адаптивності, самостійності та професійних компетентностей студентів з ООП, що забезпечує їх готовність до майбутньої професійної діяльності в умовах медичного середовища. Інтеграція студентів з особливими освітніми потребами у освітній процес вимагає системного підходу, поєднання теоретичних знань, практичних навичок і соціально-психологічної підтримки, що є передумовою ефективного функціонування інклюзивної системи у закладах вищої медичної освіти.

Ключові слова: педагогічні підходи, студенти з особливими освітніми потребами, здобувачів, інклюзія, інклюзивна освіта, медичні освітні заклади, доступність, рівність, студенти з інвалідністю.

Nataliya DUB,
orcid.org/0000-0001-6193-9407
Candidate of Sciences in Public Administration, Associate Professor,
Dean of the Faculty № 2
Andrei Krupynskyi Lviv Medical Academy
(Lviv, Ukraine) oak_an@ukr.net

PEDAGOGICAL APPROACHES TO THE PREPARATION OF STUDENTS WITH DISABILITIES IN MEDICAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS FOR PROFESSIONAL ACTIVITIES

The article summarizes modern pedagogical approaches to the organization of education of students with disabilities in medical institutions of higher education. Inclusive education involves the creation of a specially organized educational environment that ensures equal participation of students with special educational needs and normotypical students in the educational process. It was found that pedagogical approaches such as competence, person-oriented, psychological-pedagogical support, as well as adaptation of educational programs to the individual needs of education seekers are used in the conditions of medical universities. It has been established that the key strategies for organizing an inclusive educational space are the creation of a barrier-free physical environment, the adaptation of educational materials and methods, the implementation of individual educational routes, the provision of social and communicative support for students with disabilities, as well as the formation of teachers' competencies for effective work in inclusive groups.

It is summarized that the implementation of these approaches requires a comprehensive combination of theoretical training, practical skills and coordination of all participants in the educational process. It was found that the effective implementation of inclusion contributes not only to the professional development of students with disabilities, but also to the development of a holistic, humanistically oriented educational environment in the institution of higher medical education. Adaptation to the environmental conditions of higher education is an important approach in the organization of education of students with special educational needs in medical educational institutions. Organizational and methodical activity in this direction boils down to the process of building relatively stable balanced relations between oneself, other people and the world as a whole in the minds of students with disabilities. Its basis is a specially organized process of psychological and pedagogical support of an individual with special educational needs.

The implementation of the specified pedagogical approaches and strategies contributes to the formation of adaptability, independence and professional competences of students with special educational needs, which ensures their readiness for future professional activity in the conditions of the medical environment. The integration of students with special educational needs into the educational process requires a systematic approach, a combination of theoretical knowledge, practical skills and social and psychological support, which is a prerequisite for the effective functioning of an inclusive system in institutions of higher medical education.

Key words: pedagogical approaches, students with special educational needs, applicants, inclusion, inclusive education, medical educational institutions, accessibility, equality, students with disabilities.

Постановка проблеми. Впродовж останніх двох десятиліть в системі вищої медичної освіти інституалізується принцип доступності в розрізі забезпечення умов підготовки для студентів з інвалідністю. Право на освіту цієї категорії здобувачів реалізується в рамках організації спеціальних умов навчання. Для нашої країни така практика є новою, а отже потребує детального вивчення. Тоді як на сучасному етапі розвитку вищої медичної освіти дітей в світовій практиці існує прогресивний зарубіжний досвід, який в США, Канаді, та деяких європейських країнах має багату історію. Тобто національна система вищої медичної освіти робить перші кроки в напрямі досягнення сумісності з програмами підготовки студентів з особливими освітніми потребами в медичних освітніх закладах.

В загальному розумінні інклюзивна освіта (від англійського слова inclusion) дає можливість реалізувати освітні цілі не тільки для здобувачів з інвалідністю, а й для студентів, які якимось чином виділяються з більшості. Адже модель інклюзивної освіти базується на ідеології, яка виключає будь-яку дискримінацію особистості, забезпечує рівне ставлення до всіх студентів, але, поряд з тим, створює особливі умови для здобувачів з особливими освітніми потребами. Нині в науковій думці простежуються кілька тенденцій, які доцільно згрупувати в педагогічні підходи щодо організації навчання студентів-медиків у вищій школі.

Аналіз останніх публікацій відбиває важливість питання реалізації інклюзії в медичних закладах вищої освіти та організації педагогічного процесу для студентів з інвалідністю. Сучасні дослідники досліджують різні аспекти впровадження інклюзивного навчання та спеціальної підготовки викладачів до роботи з особами з особливими освітніми потребами (далі – ООП). В роботі А. Вихрущ, Н. Вихрущ, І. Драч

та О. Христенко (2021: 75–82) систематизовано засади використання компетентнісного підходу до підготовки студентів медичних університетів до спілкування з дітьми з особливими потребами. Висвітлено роль педагогічної підготовки та організаційних форм роботи для формування відповідних компетентностей студентів.

Дослідження Н. Гонюкова (2020: 208) підкреслює педагогічні засади інклюзивної освіти у вищій школі, акцентуючи на теоретичних та практичних підходах до реалізації освітніх програм для осіб з ООП. Водночас Є. Горкуша (2010: 77–81) розкриває умови професійного становлення студентів з вадами зору, демонструючи важливість інклюзивного середовища для формування професійних компетенцій. Проблеми соціальної інклюзії в ЗВО висвітлені у роботі Г. Давиденко (2018: 123–128), яка визначає бар'єри та шляхи їх подолання, спираючись на європейський досвід. Актуальним є також питання психологічної та педагогічної підтримки студентів з особливими потребами (С. Маруняк, 2020: 22–28; С. Мартинюк, 2021: 90–94), організації інклюзивного освітнього середовища та забезпечення спеціальної підготовки викладачів (Т. Іванова, 2022: 45–49; Н. Калашник, 2021: 112–116).

Важливим є досвід організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти, що описаний у працях І. Турчина (2023: 50–61) та Н. Хромченкова (2023: 28–32), де акцент робиться на реалізацію відповідальності держави та навчального закладу перед студентами з ООП. Загалом, дослідження показують, що ефективна організація інклюзивного процесу потребує системного підходу, поєднання теоретичної підготовки, практичних навичок і педагогічного супроводу.

Узагальнюючи, можна констатувати, що педагогічні підходи до організації навчання студентів

з інвалідністю в медичних навчальних закладах охоплюють компетентнісний підхід, спеціалізовану педагогічну підготовку викладачів, створення безбар'єрного освітнього середовища та комплексну підтримку студентів. Незважаючи на законодавче закріплення принципів інклюзії, практична реалізація таких підходів у медичних закладах вищої освіти потребує подальшого вивчення, розробки методологічних та методико-практичних рекомендацій для ефективного навчання студентів з ООП і формування їхніх професійних компетентностей. Не нівелюючи існуючий прогрес у висвітленні організаційних та методичних аспектів інклюзії у вищій медичній освіті, питання інтеграції студентів з ООП потребує подальшого дослідження та розробки практичних методик її реалізації.

Мета статті полягає в систематизації відомостей про педагогічні підходи до організації навчання студентів з інвалідністю в медичних освітніх закладах.

Виклад основного матеріалу. Докорінну трансформацію підходів до організації вищої медичної освіти переживає сучасний світ – освітня система кожної держави все більше орієнтується на глобальну освітню політику, головним завданням якої є досягнення якісної освіти, її відповідність поточним і майбутнім потребам особистості, суспільства і держави. У зв'язку з цим, основою багатьох систем освіти в усьому світі є забезпечення вищих медичних освітніх закладів умовами для задоволення освітніх потреб усіх здобувачів, у тому числі тих, хто має особливі освітні потреби. Включення таких «спеціальних» студентів до системи загальної освіти є відносно новим підходом для системи вищої медичної освіти. Трансформація сучасних систем освіти в глобальному контексті та розвиток інклюзивних підходів до освіти базуються на масштабних змінах у розумінні прав людини, її гідності, ідентичності та унікальності.

На переконання А. Вихруща, Н. Вихрущ, І. Драч та О. Христенко інклюзивна освіта в медичних університетах базується на принципах не лише компетентнісного підходу, але й особистісно-орієнтованої педагогіки, яка орієнтується на студента з його потребами, здібностями та бажаннями. Такий підхід створює умови для справді здорової освітньої атмосфери, яка сприяє повазі до відмінностей і проголошення гідності всіх без винятку людей як основної цінності (Вихрущ, Вихрущ, Драч & Христенко, 2021: 77).

Досвід Н. Гонюкової, котра висвітлює педагогічні засади інклюзивної освіти у вищій школі свідчить про те, що успішну інтеграцію студентів

з ООП в освітнє середовище вишу забезпечують спеціально створені умови для найповнішого залучення згаданої групи здобувачів до освітнього процесу та їх інтеграції в суспільство (Гонюкова, 2020: 48). Але для того, щоб інклюзивна освіта була ефективною, важливі злагоджені зусилля всіх учасників освітнього процесу: керівництва закладів вищої освіти, професорсько-викладацького складу, вузьких спеціалістів, однокласників студентів з ООП, волонтерів. Тільки спільна свідомість участі усіх цих сторін забезпечить успіх та ефективність освітньої реформи, переходу до інклюзії в медичних освітніх закладах.

Звертаючись до дослідження практики організації інклюзивної освіти студентів з вадами зору, Є. Горкуша зазначає, що в інклюзивному освітньому просторі найвагомішим чинником реалізації потреб студентів з ООП є занурення в професійно зорієнтоване спілкування та співпрацю зі здоровими однолітками (Горкуша, 2010). При цьому вони отримують необхідну додаткову підтримку та допомогу, які можуть знадобитися студентам з інвалідністю для забезпечення їх ефективної освіти. Практична реалізація такої підтримки полягає в адаптації освітніх програм, стилів і темпу навчання, розробці індивідуальних освітніх шляхів в рамках спільного навчання зі здоровими однолітками, формуванні комфортного та зручного фізичного середовища, розробці нових стратегій для навчання, використання ресурсів і партнерства з громадськими організаціями тощо (Мартинюк, 2021).

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що дослідники наголошують на необхідності активної роботи адміністрації закладів вищої освіти в напрямі підготовки викладачів до роботи зі студентами з інвалідністю. За словами Т. Іванової (Іванова, 2022) та Н. Калашника (Калашник, 2021) лише спеціально підготовлені викладачі з особливим типом мислення, прихильники і носії гуманістичних цінностей та ідеалів, які готові і здатні побачити і розкрити потенціал кожного студента з ООП, здатні реалізувати організаційні засади інклюзії у вищій школі. Адже навчання студентів з інвалідністю в медичних освітніх закладах базується на правильному визначенні їхніх освітніх потреб та педагогічному супроводі освітньої діяльності.

Схожої позиції дотримується Н. Маруняк, котра акцентує увагу на важливості психолого-педагогічного супроводу студентів з особливими потребами (Маруняк, 2020). Зміст такої роботи охоплює соціально-особистісні, загальні, інструментальні та професійні компетентності викла-

дачів, які забезпечать на практиці справжнє залучення студентів з ООП до освітнього процесу, а також оптимальне засвоєння змісту навчальної програми. Підготовка педагогічного персоналу до реалізації інклюзії у вищій школі, зазначає М. Морус, передбачає розробку нових гуманітарних технологій взаємодії викладачів зі здобувачами з ООП, оволодіння новими принципами професійного спілкування тощо (Морус, 2025). При підготовці викладачів до роботи в інклюзивному освітньому просторі, вважаємо, доцільно робити наголос на розвитку знань про особливості підготовки студентів з ООП до професійної діяльності; про специфіку надання освітніх послуг особам з ООП. Така конгруентна цілісність підготовки забезпечить взаємодоповнюваність і мобільність викладачів у просторі вищої інклюзивної освіти, надаючи їм навички для роботи в різних середовищах.

Важливим підходом в організації навчання студентів з ООП в медичних освітніх закладах виступає адаптація до умов середовища вишу. Організаційна та методична діяльність в цьому напрямі зводиться до процесу побудови відносно стійких рівноважних відносин між собою, іншими людьми і світом в цілому у свідомості студентів з інвалідністю. Її основою є спеціально організований процес – психолого-педагогічний супровід особистості з ООП. Діяльність викладачів, які здійснюють психолого-педагогічну підтримку та супровід студентів з ООП в медичних освітніх закладах, повинна бути спрямована на:

- 1) усунення соціокультурних, комунікативних бар'єрів між студентами з інвалідністю та нормотиповими здобувачами;

- 2) створення комфортного середовища для навчання та позааудиторної діяльності студентів з ООП;

- 3) зменшення психоемоційного стресу в студентів з ООП, що виникає в середовищі вищої школі або провокується його умовами;

- 4) розвиток навичок соціальної поведінки та створення стратегій інтеграції в професійну спільноту, зокрема засобами академічної мобільності;

- 5) координацію діяльності всіх учасників освітнього процесу з метою створення умов для успішної адаптації інклюзивного студента. Результатом психолого-педагогічного супроводу студентів з ООП в процесі навчання у медичних освітніх закладах стає нова якість життя – адаптивність, тобто здатність самостійно досягати відносної рівноваги у відносинах з собою і з іншими, як у сприятливих, так і екстремальних життєвих ситуаціях.

Наріжним підходом в організації інклюзивної освіти студентів з інвалідністю в медичних освітніх закладах виступає особистісно-орієнтований підхід. Його впровадження передбачає організацію індивідуальних консультацій з навчальних предметів, які не тільки допомагають студенту успішно освоїти програму, але й стають важливим фактором, полегшуючи встановлення контакту між викладачем і студентом. Під час таких консультацій розглядаються питання, пов'язані з індивідуальним темпом освоєння навчального матеріалу для студентів з ООП, а також проблеми, що виникають через потребу в емоційній соціальній підтримці. Таким чином, індивідуальне консультування знаходиться на перетині психолого-педагогічного та соціального напрямку організації інклюзивного освітнього простору.

Навчання в інклюзивному середовищі медичного освітнього закладу передбачає спільне навчання студентів з ООП та з іншими студентами в інтегрованих групах. Ефективність інклюзивної університетської діяльності характеризується певними показниками (напрямами): організація освітнього процесу, навчально-методичне забезпечення, фінансове забезпечення, матеріально-технічне забезпечення, кадрове забезпечення, які стосуються складових освітнього середовища. Описані елементи потребують організаційного вдосконалення. Зокрема, науковці наголошують на необхідності забезпечувати архітектурну доступність внутрішніх приміщень, кампусів, гуртожитків, спортивних та культурних об'єктів.

Описані педагогічні підходи до організації інклюзивного освітнього простору акумулюються в ідеях середовищного підходу, який апелює до комплексної модифікації всіх складників освітнього процесу в напрямі задоволення потреб студентів з ООП.

Висновки. Таким чином, професійна підготовка студентів з ООП у медичних освітніх закладах через інклюзивну практику передбачає розуміння нової філософії освіти, яка створює сучасний гуманістичний підхід до освіти, заснований на різноманітності здобувачів та забезпеченні індивідуальних потреб. В загальному розумінні інклюзивна освіта у вищих медичних навчальних закладах є спеціально організованою системою освітнього простору, яка передбачає створення умов для повноправної участі всіх студентів, як нормотипових, так і з особливими освітніми потребами, у навчальному процесі. Водночас, приймаючи інклюзію, педагогічна спільнота визнає право студентів з ООП на освіту, реалізує комплекс заходів для забезпечення рівноправності та соціальної інтеграції таких студентів, адаптуючи

освітні програми, методи навчання та матеріально-технічне забезпечення. Здійснений аналіз наукової літератури свідчить, що для підготовки студентів з інвалідністю в медичних освітніх закладах застосовують кілька ключових педагогічних підходів. По-перше, компетентнісний підхід, який спрямований на формування професійних, комунікативних та соціальних компетентностей, необхідних для майбутньої професійної діяльності. По-друге, особистісно-орієнтований підхід, який враховує індивідуальні потреби, здібності та темп навчання кожного студента, забезпечує ефективну адаптацію та інтеграцію в навчальний процес. По-третє, середовищний підхід, що передбачає створення безбар'єрного освітнього середовища, комплексну організацію навчальних, матеріально-технічних і соціальних умов, спрямованих на підтримку студентів з особливими освітніми потребами.

До основних стратегій організації навчання студентів з інвалідністю відносять психолого-педагогічний супровід, який охоплює усунення соціокультурних і комунікативних бар'єрів, створення комфортного середовища для навчання та позааудиторної діяльності, розвиток соціальних навичок і стратегій інтеграції в професійне середовище. Також важливою стратегією є індивідуальне консультування, адаптація освітніх програм та використання інтегрованих груп для спільного навчання студентів з ООП і здорових студентів. Загалом, поєднання цих підходів та стратегій забезпечує комплексну підтримку студентів з інвалідністю, сприяє розвитку їхніх професійних компетентностей, соціальної адаптації та повноправної участі у навчальному процесі медичних освітніх закладів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вихрущ А. В., Вихрущ Н. Б., Драч І. Д., Христенко О. М. Підготовка студентів медичних університетів до спілкування з дітьми з особливими потребами: Компетентнісний підхід у вищій медичній освіті. *Медична освіта*, 2021. № 1. С. 75–82.
2. Гонюкова Н. В. Інклюзивна освіта у вищій школі: педагогічні засади. Київ: Наук. світ, 2020. 208 с.
3. Горкуша Є. В. Інклюзивна освіта як умова професійного становлення особистості студента з вадами зору. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія: Педагогіка*, 2010. Т. 123, Вип. 110. С. 77–81.
4. Давиденко Г. В. Упровадження соціальної інклюзії у закладах вищої освіти: бар'єри та шляхи їх подолання. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*, 2018. № 2 (16). С. 123–128. <https://doi.org/10.32342/2522-4115-2018-16-20>
5. Іванова Т. М. Професійна підготовка викладачів до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища. *Педагогічні науки*, 2022. № 87. С. 45–49.
6. Калашник Н. М. Організаційне забезпечення інклюзивної освіти у ЗВО. *Вища освіта України*, 2021. № 1(78). С. 112–116.
7. Мартинюк С. В. Педагогічна підтримка студентів з особливими освітніми потребами у вищій школі. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Серія: Педагогічні науки*, 2021. № 2(105). С. 90–94.
8. Маруняк Н. С. Психолого-педагогічний супровід студентів з особливими потребами. *Інклюзивна освіта: теорія і практика*, 2020. № 3. С. 22–28.
9. Морус М. Особливості організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти. *Біомеханічні, педагогічні, медико-біологічні та психологічні аспекти фізичного виховання та спорту*, 31(187), 65–69.
10. Садова І. І. Інклюзивна освіта в країнах Європи. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 2020. № 69(1). С. 188–192.
11. Садова І. І. Інклюзія у закладах загальної середньої освіти України: тенденції розвитку. Дрогобич: Посвіт, 2020. 448 с.
12. Сенік Г. І. Соціально-педагогічні умови реалізації інклюзивного навчання у вищій школі. *Наукові записки ТНПУ. Серія: Педагогіка*, 2019. № 4. С. 58–64.
13. Смешнова А. В. Інклюзивна освіта як сучасна модель навчання. *Імідж сучасного педагога*, 2015. № 3. С. 51–53.
14. Турчина І. Організація інклюзивного освітнього середовища у закладах вищої освіти: емпіричне дослідження, програма, етапи реалізації. *NewInception*, 2023. № 3–4 (13–14). С. 50–61. <https://doi.org/10.58407/NI.23.3-4.4>
15. Хромченкова Н. М. Відповідальність як виклик інклюзивній освіті від суспільних проблем. *Інноваційна педагогіка*, 2023. Випуск 64. Том 1. С. 28–32.
16. Чупахіна С. Сучасні підходи у підготовці майбутніх педагогів до інклюзивного навчання дітей з особливими потребами. *Освітній простір України*, 2017. № 11. С. 114–122.

REFERENCES

1. Vykhreshch, A. V., Vykhreshch, N. B., Drach, I. D., Khrystenko, O. M. (2021). Pidhotovka studentiv medychnykh universytetiv do spilkuвання z ditmy z osoblyvymy potrebamy: kompetentnisnyi pidkhid u vyshchii medychnii osviti [Training of medical university students to communicate with children with special needs: Competency-based approach in higher medical education]. *Medychna osvita*, (1), 75–82. [in Ukrainian].

2. Honiukova, N. V. (2020). *Inklyuzivna osvita u vyshchii shkoli: pedahohichni zasady* [Inclusive education in higher education: Pedagogical principles]. Kyiv: Nauk. svit. 208 p. [in Ukrainian].
3. Horkusha, E. V. (2010). Inklyuzivna osvita yak umova profesiinoho stanovlennia osobystosti studenta z vadamy zoru [Inclusive education as a condition for professional formation of a student with visual impairments]. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly. Serii: Pedahohika*, 123(110), 77–81. [in Ukrainian].
4. Davydenko, H. V. (2018). Uprovadzhennia sotsialnoi inkliuzii u zakladakh vyshchoi osvity: bariery ta shliakhy yikh podolannia [Implementation of social inclusion in higher education institutions: Barriers and ways to overcome them]. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelia. Serii «Pedahohika i psykholohiia». Pedahohichni nauky*, 2(16), 123–128. <https://doi.org/10.32342/2522-4115-2018-16-20> [in Ukrainian].
5. Ivanova, T. M. (2022). Profesiina pidhotovka vykhovateliv do roboty v umovakh inklyuzivnoho osvitnogo seredovyscha [Professional training of teachers to work in inclusive educational environment]. *Pedahohichni nauky*, 87, 45–49. [in Ukrainian].
6. Kalashnyk, N. M. (2021). Orhanizatsiine zabezpechennia inklyuzivnoi osvity u ZVO [Organizational support of inclusive education in higher education institutions]. *Vyshcha osvita Ukrainy*, 1(78), 112–116. [in Ukrainian].
7. Martyniuk, S. V. (2021). Pedahohichna pidtrymka studentiv z osoblyvymy osvitnimy potrebamy u vyshchii shkoli [Pedagogical support of students with special educational needs in higher education]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii: Pedahohichni nauky*, 2(105), 90–94. [in Ukrainian].
8. Marunak, N. S. (2020). Psykholohho-pedahohichni suprovid studentiv z osoblyvymy potrebamy [Psychological and pedagogical support of students with special needs]. *Inklyuzivna osvita: teoriia i praktyka*, 3, 22–28. [in Ukrainian].
9. Morus, M. (2020). Osoblyvosti orhanizatsii inklyuzivnoho navchannia u zakladakh vyshchoi osvity [Features of organizing inclusive education in higher education institutions]. *Biomekhanichni, pedahohichni, medyko-biologichni ta psykholohichni aspekty fizychnoho vykhovannia ta sportu*, 31(187), 65–69. [in Ukrainian].
10. Sadova, I. I. (2020). Inklyuzivna osvita v krainakh Yevropy [Inclusive education in European countries]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkoli*, 69(1), 188–192. [in Ukrainian].
11. Sadova, I. I. (2020). Inkliuziia u zakladakh zahalnoi serednoi osvity Ukrainy: tendentsii rozvytku [Inclusion in general secondary education institutions of Ukraine: Development trends]. Drohobych: Posvit, 448 p. [in Ukrainian].
12. Senik, H. I. (2019). Sotsialno-pedahohichni umovy realizatsii inklyuzivnoho navchannia u vyshchii shkoli [Socio-pedagogical conditions for inclusive education in higher education]. *Naukovi zapysky TNPU. Serii: Pedahohika*, 4, 58–64. [in Ukrainian].
13. Smeshnova, A. V. (2015). Inklyuzivna osvita yak suchasna model navchannia [Inclusive education as a modern learning model]. *Imidzh suchasnoho pedahoha*, 3, 51–53. [in Ukrainian].
14. Turchyna, I. (2023). Orhanizatsiia inklyuzivnoho osvitnioho seredovyscha u zakladakh vyshchoi osvity: empirychnе doslidzhennia, prohrama, etapy realizatsii [Organization of inclusive educational environment in higher education institutions: Empirical study, program, stages of implementation]. *NewInception*, 3–4(13–14), 50–61. <https://doi.org/10.58407/NI.23.3-4.4> [in Ukrainian].
15. Khromchenkova, N. M. (2023). Vidpovidalnist yak vyklyk inklyuzivnii osviti vid suspilnykh problem [Responsibility as a challenge of inclusive education from social problems]. *Innovatsiina pedahohika*, 64(1), 28–32. [in Ukrainian].
16. Chupakhina, S. (2017). Suchasni pidkhody u pidhotovtsi maibutnikh pedahohiv do inklyuzivnoho navchannia ditei z osoblyvymy potrebamy [Modern approaches to training future teachers for inclusive education of children with special needs]. *Osvitnii prostir Ukrainy*, 11, 114–122. [in Ukrainian].

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.08.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 26.09.2025

Дата публікації: 23.10.2025